

De Bak- of Maaltand in de Zuidnederlandsche Dialecten (1)

door J. L. PAUWELS,
Leeraar aan het Koninklijk Atheneum te Elsene.

A. — DE NAMEN EN HUN VERSPREIDING.

Het woord *baktand* kwam voor in de eerst door de Zuidnederlandsche Dialectcentrale uitgezonden brochure A-M, alsmede als woord 10 in lijst n^r 1, in deze laatste met de verklaring: dikke tand achter in den mond.

(1) Dit is n^r VII van de *Woordgeographische Studiën*, bewerkt met het materiaal in de jaren 1921-1927 verzameld door prof. Dr. L. GROOTAERS en berustend in de Zuidnederlandsche Dialectcentrale te Leuven. Vroeger verschenen: L. GROOTAERS, I « De namen van de roode aalbes, *ribes rubrum*, in Zuid-Nederland » (*Lew. Bijdr.*, XVI, 43 en vgg., XVII, 36 en vgg. en *Meded. van de Zuidned. Dialectcentrale*, n^{rs} 4 en 5), — DEZ., II. « De Nederlandsche namen van den aardappel » (*Lew. Bijdr.*, XVIII, 89 en vgg. en *Meded.*, n^r 7); in dit opstel werd ook het Noordnederlandsche taalgebied behandeld (met materiaal van Dr. G. G. KLOEKE). — DEZ., III. « De namen van het nagras in Zuid-Nederland » (*Donum Natalicium Schrijven*, 595 en vgg.). — L. GROOTAERS en J. L. PAUWELS, IV. « De kaan in de Zuidnederlandsche dialecten » (*Lew. Bijdr.*, XXI, 73 en vgg. en *Meded.*, n^r 8). — L. GROOTAERS en J. L. PAUWELS, V. « De namen van het Onze-Lieve-Heersbeestje in de Zuidnederlandsche dialecten » (*Handel. van de Kon. Commissie voor Toponymie en Dialectologie*, IV, 141 en vgg.). — J. L. PAUWELS, VI. « De bunzing in de Zuidnederlandsche dialecten » (*Lew. Bijdr.*, XXIII, 1 en vgg. en *Meded.*, n^r 9).

I. — Hoofdtand.

Fransch-Vlaanderen (een vijftiental inzendingen), zegt eenvormig *hoofdtand*. De grens tusschen *hoofdtand* en *kaaktand* valt ongeveer juist samen met de Fransch-Belgische rijksgrens. Hondshoote (N, 13) (1) alleen in Fransch-Vlaanderen heeft *kaaktand* en de Belgische grensgemeente Watou (N, 63) kent *hoofdtand* naast *kaaktand*.

In de streek tusschen Oostende en Eekloo troffen we achtmaal *hoofdtand* aan, nl. te Heist-aan-Zee (H, 1), *Uitkerke (H, 5) (2), Nieuwmunster (H, 7), *Oostende (H, 16), *Brugge (H, 36), Loppem (H, 68), Oedelem (I, 153), Maldegem (I, 154). Hier echter kunnen we niet spreken van een *hoofdtand*-gebied daar er tevens een viertal andere namen voorkomen.

In deze duidelijke samenstelling wordt nog overal het eerste lid als « *hoofd* » gevoeld, daar het tot geen enkele vervorming aanleiding gaf. (Over de verwarring met *oogtand* spreken we onder VII.) De gewone vormen zijn *hooftant*, *ooftant* (3).

De beteekenis van *hoofdtand* is wel « voorname tand » en de naam werd ingegeven door de grootte der kiezen (vgl. hoofdstuk IV : *dubbele tand* en dgl.) Kiliaan vertaalde ten andere reeds *hoofdtand* door « dens maxillaris q. d. praecipuus. De interpretatie « tand van het hoofd » (fr. tête) ligt minder voor de hand. Misschien toch wordt *hoofdtand* nu aldus opgevat door de spraakmakende gemeente ; dit echter konden we niet nagaan.

(1) De cijfers tusschen haakjes verwijzen naar de lijst van Zuidnederlandsche plaatsnamen in L. GROOTAERS en G. G. KLOEKE, *Handleiding bij het Noord- en Zuidnederl. Dialectonderzoek*, 's Gravenhage, 1926, en naar de kaart van G. G. KLOEKE.

(2) Een * vóór de plaatsnamen beteekent dat de opgegeven benaming er niet alleen staat.

(3) Over de vervormingen van het tweede lid *tand*, tot *tan*, b. v., zal hier geen spraak zijn.

II. — Kaaktand.

Deze naam bezet de geheele provincie West-Vlaanderen, met uitzondering van het noord-oosten (arrondissement Brugge), waar hij het terrein betwist aan andere benamingen. Over de westelijke grens, tusschen *kaaktand* en *hoofdtand*, spraken we reeds. In het oosten valt de grens tusschen *kaaktand* en *boktand* bijna juist samen met de provinciegrens tusschen West- en Oost-Vlaanderen. In deze laatste provincie troffen we slechts éénmaal *kaaktand* aan, nl. te *Deinze (O, 14) en dan nog naast *boktand*. Op een drietal plaatsen in het oosten van West-Vlaanderen overschreed *boktand* de provinciegrens.

Kaketand is de oorspronkelijke vorm, die nog enkel voorkomt in het noord-westen der provincie. We vonden hem vermeld voor De Panne (H, 42) : *kä:kətant* (1), Veurne (H, 84) : *käkətant*, *kä:kətənd*, Wulveringem (H, 88), Hoogstade (N, 19) *käkətant*, Loo (N, 21) : *ka:kətant*, Oostvleteren (N, 25) *käkətant*.

In het oosten der provincie, in de streek rond Tielt, schijnt deze oorspronkelijke vorm met *kake* nog niet lang afgesleten te zijn tot *kaaktand*, met lange *ā* en zonder *ə*. Inderdaad werd deze vorm opgegeven door Wingene (H, 119) : *ka:ktant*, Schuiferskapelle (H, 122) : *kä:ktant*, *Tielt (H, 123) : *kə:ktant*, en Desselgem (O, 79) : *ka:ktant*.

Het verdwijnen der *ə* moest echter fataal leiden tot verkorting der vocaal voor dubbele consonant, wat dan ook gebeurd is in geheel het gebied met uitzondering van de twee reeksen plaatsen hierboven opgesomd. Bijna overal luidt de naam *kaktand*; soms, doch zelden, wordt de *a* iets meer gesloten en ontmoeten we *käktand*, *kəktant*.

(1) De phonetische spelling van de correspondenten werd bewaard.

Kraktand. — De vocaalverkorting in *kaktand* maakte het eerste lid van de samenstelling « kaak » onduidelijk, zoodat dit *kak* door de volksetymologie kon vervormd worden tot *krak*, waarschijnlijk met bijgedachte aan *kraken*, wat voor de hand lag bij een tandennaam! Deze vorm *kraktand* had eenigen bijval en is nu verspreid in het zuid-westen der provincie; hij werd vermeld voor: *Merkem (N, 29), Brielen (N, 71), Loker (N, 116) (*kräktant*), en Kimmel (N, 117).

Toch is het duidelijk dat bijna overal het eerste lid van *kaktand* nog gevoeld wordt als « kaak ». Met het w.w. *kakken* heeft de volksetymologie nog geen verband gezocht; zoodra dit gebeurt moet immers onmiddellijk *schijttand* naast *kaktand* ontstaan! Hiervan vonden we nog geen spoor!

III. — Baktand.

Deze naam omvat het overige van Zuid-Nederland, dus geheel Vlaamsch-België met uitzondering van West-Vlaanderen. Hierboven merkten we reeds op dat *boktand* op drie plaatsen de West-Vlaamsche provinciegrens heeft overschreden; we vonden dezen vorm inderdaad te Sint-Kruis (Brugge) (H, 38), Beernem (I, 183) en *Tielt (H, 123).

Ook de Kempen mogen we niet tot het *baktand*-gebied rekenen. Wel komt deze naam er sporadisch voor, doch uiterst zelden.

Wat de beteekenis betreft is *baktand* identisch met *kaaktand*. *Kaak*: kakebeen. *Bak*, vroeger *bakke*, mnl. *backe*: kakebeen (zie de woordenboeken). Het hoogd. heeft eveneens *backenzahn* (1).

(1) In het Eng. is *back-tooth* een syn. van *molar-tooth*, *grinder*. Mogen we hierin geen herinnering aan ons *bak(ke)* zien in plaats van het bijw. *back*? In het *Eng. Dial. Diction.* (WRIGHT) vonden we echter geen spoor van dit *back-tooth*!

Ter verklaring van het vocalisme van onze Zuidnederlandsche vormen moeten we de aandacht vestigen op de door het *Etym. Wdb.* van FRANCK-VAN WIJK opgegeven vormen: onfr. *kinnebaco*, ohd. (*chinni*) *bahho* \leq *backo*, os. *kinibako*, ofri. *szinbaca*, *kymbac(ke)*. Bij die dubbelvormen met *k* en *kk* moeten we met FR.-V. W. uitgaan van een germ. **bakkan-*, **bakan* < idg. **bhagon-*, **bhagn-* (1).

Uit de Zuidnederl. dialecten blijkt echter dat, alhoewel wij in het *Middelned. Wdb.* geen voorbeelden met lange vocaal vonden opgegeven, ook het Ndl. naast de vormen met korte vocaal de dubbelvormen met lange vocaal kende (en nog kent!) (2). De schrijfwijze *bactant*, *bactande*, *baktanden*, naast *baktanden* in de oudere teksten (zie *Mnl. Wdb.* en *Wdb. Ned. Taal*) wijst misschien ook op een vroeger **bake*.

Geven we nu eerst een volledig overzicht van het vocalisme dat we in *baktand* aantreffen.

1. — LANGE VOCAAL OF TWEEKLANK.

Gent (I, 241) (*oo*), Kalken (I, 252) (*oo*), Diest (P, 41) (*oo, o:*), Loksbergen (P, 47) (*ā:*), Halen (P, 48) (*ā*), Attenrode-Wever (P, 96) (*ā*), Kersbeek-Miskom (P, 98) (*ā*), GlabbEEK-Zuurbemde (P, 99) (*aa*), Geetbets (P, 107) (*ā*), Sint Truiden (P, 176) (*ā*), Aalst (bij St-Truiden) (P, 179) (*a:*), Gelinden (P, 186) (*ū̄*), Wellen (Q, 78), (*oo*), Vliermaal (Q, 80) (*ō*), Bommershoven (Q, 160), (*ō*) en Tongeren (Q, 162) (*au*).

Met uitzondering van de eerste twee plaatsen vormen al de overige een aaneengesloten gebied, dat nagenoeg heel de streek omvat tusschen Tienen, Tongeren, Hasselt

(1) Vgl. voor dergelijke dubbelvormen ook het w. w. *bakken*.

(2) Ook SCHUERMANS, *Idiot.* geef *baaktanden*, *baktanden* op, niet *boktand* echter.

en Diest. Hier staan we dus klaarblijkelijk voor een gebied dat de oude lange vocaal \bar{a} , gerekte uit korte \check{a} in open lettergreep heeft bewaard. Deze vormen spruiten rechtstreeks voort uit onfr. *baco*.

De kleur der lange \bar{a} , soms \bar{o} , soms \bar{u} , soms gediphthongeed, is volkomen te verklaren uit de locale klankwetten. B. v. te P, 186, waar wij *büþktá:nt* aantreffen, wordt het subst. *braakland* eveneens *brüþklá:nt*.

Te Tongeren schijnt er volksetymologische verwarring gebeurd te zijn en is het eerste lid der samenstelling gaan aanleunen bij *buik*: zoo ontstond *buiktand* (Tong. *bauktánt*). (1).

De lange vocaal in de eerste twee plaatsen, Gent en Kalken, is van gansch anderen aard. Hier staan we namelijk voor locale rekking van oorspronkelijk korte vocaal; vgl. Gentsch *kō^up* < *kop*.

2. — KORTE VOCAAL.

De korte vocaal in het eerste lid van *baktand* komt voor als *a*, *o*, *u*, *e* en *y*.

a) *Baktand* omvat het noord-oosten der provincie Luik; de Maasvallei met het oosten der provincie Limburg, de streek langs de taalgrens tusschen Leuven en Borgworm over Tienen en ten slotte enkele afzonderlijke plaatsen of kleine gebieden in Antwerpen en Oost-Vlaanderen dicht bij de Hollandsche grens (op een uitzondering na!) nl. *Oost-Eekloo (I, 163), Stekene (I, 171), De Klinge (I, 145), Baasrode (I, 260^a), Westwezel (K, 204) en Oud-Turnhout (K, 238).

b) *Boktand* omvat geheel Oost-Vlaanderen (+ drie plaatsen in West-Vlaanderen), behalve de elders geciteerde uitzonderingen, de westelijke helft van de Brabantsche

(1) Ook te Hasselt schijnt *buiktand* voor te komen.

taalgrensstreek, een streek in het midden van het « Brabantsch » taalgebied, grosso modo begrensd door een lijn : Antwerpen-Mechelen-Leuven-Tienen-Zichem-Antwerpen en komt sporadisch voor in de Antwerpsche Kempen. We vonden dezen vorm te Wildert (K 189^a), Brecht (K, 206) en *Lichtaart (K, 272).

c) *Buktand* heerscht in de westelijke helft van Vl.-Brabant, behalve in de taalgrensstreek. Dit gebied reikt in het noorden tot in de streek tusschen Mechelen en de Schelde. Buiten dit aaneengesloten gebied werd *buktand* nog opgegeven door *Oelegem (K, 257), *Nijlen (K, 296) en Scherpenheuvel (P, 34°).

d) *Bektand* staat alleen te Zaffelare (I, 204).

e) *Byktand* te Alseberg (P, 199).

* * *

Op het eerste gezicht zou men nu geneigd zijn te besluiten dat slechts een klein gebied in Zuid-Nederland de lange vocaal *baaktand* kende en overal elders van ouds de vorm met korte vocaal *baktand* bestond, waarvan dan het eerste lid *bak*, toen het niet meer begrepen werd, allerlei vocaalwijzigingen onderging. Dit is echter niet het geval. De vorm *boktand* te Aarschot b. v. (P, 25) is klankwettig ontstaan uit *baaktand* door vocaalverkorting voor dubbele consonant. Te vergelijken Aarsch. *kö:k*, kaak ; dimin. *kokskə*, kaaksken ; — *ö:k*, haak ; dimin. *okskə*, haaksken. Hier heeft dus wel nooit de vorm *baktand* bestaan ; trouwens een evolutie *baktand* < *boktand* zou er niet te verklaren zijn en een alleenstaand verschijnsel vormen. Ook door volksetymologie kon *bak* niet *bok* worden daar dit laatste eenvoudig niet bestaat in 't Aarsch. (1) ; het Ndl. *bok* luidt er *buk*.

(1) Natuurlijk kent men er wel het moderne woord *bok* (bier), diminut. « een *bokske* drinken ».

Het zou moeilijke en langdurige opzoekingen vergen om vast te stellen waar de korte vocaal in *boktand*, *buktand* klankwettig beantwoordt aan verkorting van lange vocaal (of tweeklank) voor dubbele consonant. We vermoeden echter dat dit dikwijls het geval is en we voorzien dat, als we een taalatlas zullen bezitten van Zuid-Nederland, het duidelijk zal worden dat het tegenwoordige vocalisme van *baktand* uitwijst dat dit woord vroeger met lange vocaal, resp. tweeklank, voorkwam in een groot gedeelte van Zuid-Nederland.

Baktand dat met korte *a* in geheel de Maasvallei zonder eenige uitzondering voorkomt, kan wel oorspronkelijke korte *a* hebben. Anders kunnen we moeilijk het verschil tusschen deze streek met korte *a* en Zuid-Limburg met lange vocaal verklaren; de grens tusschen korte en lange vocaal lag dan bij Tongeren.

Baktand tusschen Leuven-Borgworm is wel uit *baktand* verkort. Over de Antwerpsche en Oost-Vlaamsche vormen met korte *a* kunnen we ons niet uitspreken daar ze waarschijnlijk aansluiten bij Hollandsch gebied.

Te Bilzen (Q, 83) werd het onbegrepen *bak* vervangen door het bekende *bakkes* (1) en ontstond *bakkestand*,

(1) Over de etymologie van *bakkes* bestaan twee meeningen: I. *Bakkes* < *bakkens*, een meerv. van *bakke(n)*, dat werkelijk voorkomt (*Wdb. Ned. Taal*): dit is de meening van FRANCK, van het *Wdb. Ned. Taal* en vroeger ook van VERCOUILLIE. II. *Bakkes* < *bakhuis*, met overdrachtelijke beteekenis; bij dien beteekenisovergang speelde natuurlijk de bijgedachte aan *bak(ke)*, *kaak(been)* een zekere rol: dit is de huidige meening van VERCOUILLIE (*Bullet. de l'Acad. royale de Belgique, classe des lettres*, 1911, p. 457), die dezelfde overdrachtel. beteek. in het Duitsch en het Fransch, b. v. *ferme ton jour!* een afdoend bewijs acht en van VAN WIJK, die wijst op westf. *bakkes*, klein huisje op een boerenerf < mnd. *backhús* huisje waarin men bakt.

De volgende feiten pleiten o. i. ten voordeele van de eerste stelling:

1° De vormen met (veronderstelden) afgesleten uitgang als *bakkis*, *bakkus* zijn in de geschreven bronnen even oud als de zoogenaamde « volle » vorm *bakhuis*.

welk woord het taalgevoel der dialectsprekers volkomen moet bevredigen.

Boktand kan, zooals we reeds zegden, normaal uit *baaktand* ontstaan zijn en dit is wel in een aantal plaatsen het geval, doch daarom niet in al de *boktand*-gemeenten. Hier moeten we dan met een dubbele mogelijkheid rekening houden : ofwel werd *boktand* ingevoerd uit andere plaatsen, ofwel ontstond uit een eventueel ouder *baktand* volksetymologische aanleuning bij *bok*, fr. bouc. Wat er ook van zij, we stellen vast dat *boktand* zeer stevig vastgeankerd ligt in het taalgevoel. Slechts twee varianten kwamen voor : *bokstand* te Kontich (K, 283) (tand des boks? w.w. boksen?) en *bokketand* te Sint-Kruis (Brugge) (H, 38). Dit laatste *bokke* lezen we geenszins als het oude *backe* met bewaarde slot ə. Al de overige *boktand*-plaatsen (zonder die ə) en de Westvlaamsche vorm *kaktand* < *kāketand* (zie hierboven) maken dit weinig waarschijnlijk. Hier is het eerste lid van *boktand* wel met ndl. *bok*, fr. *bouc*, samengevallen en wordt *bokketand* gevoeld als

2° Een overdrachtelijk gebruik *ferme ton four* bewijst niets voor *bakhuis*. Wij kennen ook die overdrachtelijke beteekenis van *oven*, b. v. « hij trok daar nog al een oven open ! » doch een *oven*, zelfs een hd. *backofen* is nog geen *bakhuis*. Iets wat wijd openstaat, wat « gaapt » kan natuurlijkerwijze dienen als benaming voor den mond, zoo b. v. *oven*, *schuurpoort* en dgl., doch een *bakhuis* heeft gewoonlijk slechts een nauwe ingangsdeur.

3° In Zuid-Nederland (misschien niet overal, doch zeker in het Brabantsch, kent men de twee woorden : *bakkes*, mond, gezicht en *bakhuis*, plaats waar men bakt. Deze toestand is oud, blijkens KILLIAN die *backhuys* ook reeds met die twee beteekenissen opgeeft. Het zou vreemd zijn dat, gingen die twee beteekenissen terug op 't zelfde woord, dit woord in een en dezelfde streek, phonetisch een verschillende evolutie zou hebben doorgemaakt, al naar gelang de beteekenis. Hierop zou men kunnen antwoorden dat *bakhuis* tot *bakkes* afsleet op plaatsen waar *bakhuis*, plaats waar men bakt, niet voorkwam en dan later werd ingevoerd in die streken, die dit *bakhuis* wel kenden. Wij gelooven echter dat reeds in de XVIe eeuw het Brabantsch *bakkes* en *bakhuis* kende en dat we *backhuys*, os, bucca, bij KIL. moeten lezen als een hypercorrecten vorm.

« tand van een bok, tand als die van een bok » en het compositum is gevormd in navolging van andere composita met *bok* : *bokkesprong*, *bokkebaard*.

In *buktand* is er wel volksetymologische vervorming onder invloed van het ndl. *bok* of *buik*, dial. *buk*, aanwezig, alhoewel het hier ook mogelijk blijft dat op zekere plaatsen korte *u* de verkortingsvocaal kan zijn van een met ndl. lange *ā* overeenstemmende lange vocaal of tweeklank. Aan het ndl. *boek*, fr. *livre*, zal wel niet gedacht zijn.

Boekketand te *Nijlen (K, 296) is te vergelijken met *bokketand* (zie hierboven).

Byktand is een ontronde vorm uit *buktand*.

Bektand kon moeilijk uit *baktand* langs **bäktand* ontstaan zijn gezien de velare *k* den overgang $a < ä$ belette (inderdaad *bäktand* werd nergens opgegeven!). Het is dus mogelijk dat we in *bektand* ook een verkorting moeten zien uit lange vocaal of tweeklank ofwel een volksetymologisch aanleunen bij een bekend woord. Zoo kan *bektand* misschien *buiktand* zijn (cfr. Tongeren : *bauktänt*).

IV. — Dubbele tand.

Deze benaming overheerscht in de Kempen. De zuidelijke grens van dit gebied wordt gevormd door een lijn Hasselt-Antwerpen. In het noord-oosten van Limburg betwisten *dubbele tand* en *baktand* elkaar den voorrang. Opglabbeek (L, 416) is de meest oostelijke plaats met *dubbele tand*, *Sint-Huibrechts-Lille (L, 313) de meest westelijke met *baktand*, doch hier wordt tevens *dubbele tand* gebruikt.

In den noord-westelijken hoek van de provincie Antwerpen komt *dubbele tand* misschien niet voor. Dat we *baktand*, *boktand* sporadisch aantreffen in de Kempen, vermeldden we reeds.

Buiten het Kempische gebied komt dubbele tand slechts eenmaal voor, nl. te *Kemzeke* (I, 172).

De gewone vorm waaronder deze naam voorkomt is *dɔbɛlə(n) tãnt*; eenmaal, nl. te Zonhoven (Q, 1) luidt hij *dɔbɛltã^ont*.

Hierbij sluiten een paar namen aan van denzelfden aard:

Dikke tand te Heusden (Hasselt) (K, 360), Landen (P, 171) en Riksingem (Q, 158). Misschien werd deze naam ingegeven aan de correspondenten door de aanduiding op lijst 1: «dikke tand achter in den mond»? De laatste twee plaatsen liggen dicht bij de taalgrens en misschien is hier *dikke tand* niets anders dan de vertaling van het Fransch-Waalsche *grosse dent*!

Groote tand te Mol (K, 276).

V. — Wijsheidstand.

Wijsheidstand werd opgegeven door *Blankenberge (H, 3), *Brugge (H, 36), *Merkem (N, 29) en *Oostrozebeke (O, 4).

Wijstand door Wenduine (H, 4) en *Eernegem (H, 63).

Tand van verstand door *Brugge (H, 36) en Turnhout (K, 237).

Aan den alleenstaanden vorm te Turnhout mogen we niet te veel belang hechten, doch het feit dat in West-Vlaanderen niet minder dan zesmaal deze namen werden opgegeven, wijst op een strekking die daar op tamelijk uitgebreide schaal bestaat om den naam van den achtersten maaltand op al de andere kiezen toe te passen. Bijna nooit echter staat *wijs(heids)tand* alleen; deze naam verschijnt slechts naast andere, oudere benamingen als een (tijdelijk?) lapmiddel, waartoe men zijn toevlucht neemt in de periode van onzekerheid en strijd die heerscht in deze streek.

VI. — Maaltand.

In een tiental plaatsen blijkt deze naam voor te komen : *Uitkerke (H, 5) (*ä*:), Dudzele (H, 12) (*o*:), Stalhille (H, 28) (*ā*), *Torhout (H, 116), Zanthoven (K, 258) (*ui*), *Bruggeneinde (K, 300^a) (*e* dof), Gullegem (N, 88) (*ä*:), *Landen (P, 171), Waasmont (P, 211) (*oa*), *Bilzen (Q, 83) (*ē*).

Vijf van deze plaatsen liggen in West-Vlaanderen, waarvan vier in de omgeving van Brugge. De andere vijf liggen zoo wat verspreid over Antwerpen, Limburg, Luik en we weten niet of we hier mogen spreken van de « overblijfselen van een vroeger uitgestrekt gebied. » In hoofdstuk B bespreken we nader deze mogelijkheid.

VII. — Andere namen.

Oogtand te *Zeggers-Cappel (Fransch-Vlaanderen) (N, 51) is te wijten aan een verwarring. Het is de (in Zuid-Nederl. zeer gewone) naam voor de hoektanden der bovenkaak, (soms ook van die der benedenkaak : *Wdb. Nd. Taal*).

Reeds bij KIL. *ooghtanden*, *dentés canini*, *columellares*, *acuti*. Daar *oogtanden* en *hoofdtanden* naast elkaar in den mond staan en in de uitspraak *oogtand* en *ooftand* slechts door één conson. verschillen, wekt de verwarring geen verwondering.

Kies te Esschen (K, 188°) en *kiestand* te *Oelegem (K, 257). In beide gevallen is dit misschien een schoolwoord ; te Esschen kunnen we Holl. invloed veronderstellen

Slagtand te *Oost-Eekloo (I, 163) kan beteekenen « groote tand ». Misschien komt deze naam in Zeeuwsch-Vlaanderen meer voor. Een inzender uit Aardenburg (Zeeland) (I, 125) gaf op : *snakker*.

B. — INTERPRETATIE VAN DE KAART.

KILIAAN kent de vier namen: *backtand*, *kaecktand*, *hoofdtand* en *maeltand*. Dus stonden deze vier reeds in de XVIe eeuw naast elkander in Zuid-Nederland.

Het is echter bijna onmogelijk dat *hoofdtand* toen zoo weinig verspreid was als nu; in dat geval zou KIL. het woord wel niet gekend hebben. DE BO geeft het zelfs niet op. *Loquela* wel, met de bemerking: «gehoord te Izegem.» (N, 45). Het *Wdb. Ned. Taal* verwijst naar KIL. er vermeldt het verder voor Mannekensvere (H, 41). We mogen dus zonder vrees voor overdrijving veronderstellen, mede rekening houdend met de gegevens van *Wdb. Ned. Taal*, en *Loquela*, dat *hoofdtand* zeker langs heel de kust algemeen in gebruik geweest is en vroeger een min of meer groot gedeelte van West-Vlaanderen, misschien zelfs van Oost-Vlaanderen (in het noorden!) besloeg.

Kaaktand lag ten zuid-oosten van het *hoofdtand*-gebied en kan tot ver naar het oosten gereikt hebben, vooral in het zuiden. Het begon een opmarsch in het *hoofdtand*-gebied, dat altijd verder naar het noorden en het westen teruggedrongen werd, zoodat het zich slechts kon handhaven in Fransch-Vlaanderen. In de kuststreek van het noord-oosten van West-Vlaanderen zijn *kaaktand* en de laatste overblijfsels van *hoofdtand* in harden strijd gewikkeld en dit laatste zal er waarschijnlijk te gronde gaan.

Baktand kwam echter eveneens van het oosten uit opdringen en verdreef *kaaktand* uit Oost-Vlaanderen. Het staat op dit oogenblik bij de grens van het eigenlijke West-Vlaamsch, behalve in het arrondissement Kortrijk, dat, hoewel een Oost-Vlaamsch dialect sprekend, nog overal *kaaktand* heeft bewaard. In het noorden bereiken de voorposten van *baktand* de streek van Brugge, waar *hoofdtand* en *kaaktand* reeds om den voorrang strijden;

voorzeker zal *baktand* hier ook een woordje gaan meespreken.

Dat Oost-Vlaanderen door *baktand* veroverd gebied is, wordt misschien bewezen door het feit dat schier overal⁴ in deze provincie éénzelfde vorm « *boktand* » aangetroffen wordt, terwijl overal elders in het *baktand*-gebied allerlei varianten voorkomen. Het zou dus de vorm *boktand* zijn die naar het westen is opgemarcheerd.

In de schaars bevolkte Kempen (1), streek met zeer weinig verkeer, geraakte *baktand* in onbruik en werd vervangen door een eenvoudige en « sprekende » benaming : *dubbele tand*. Deze naam schijnt bijval te hebben, want hij vertoont neiging zich uit te breiden ; wij treffen hem aan te Kemzeke (I, 172) en ook te Aarschot (P, 25) hoorden we hem reeds gebruiken. In Zuid-Limburg schijnt een gelijkaardige naam : *dikke tand*, die misschien door het fr. *grosse dent* werd ingegeven, eenige kans te hebben.

In het noord-oosten van West-Vlaanderen, waar *hoofdtand* en *kaaktand* slaags zijn en nu ook *boktand* komt opdagen, heerscht aarzeling en onzekerheid. Hierdoor werd het mogelijk dat verwarring ontstond met *wijsheidstand*, *wijstand*, die naast de strijdende namen een plaatsje verwierven.

En *maaltand*? Tusschen de twee groepen van vijf *maaltand*-plaatsen, een Westvlaamsche groep en een Antwerpsch-Limburgsche is er niet noodzakelijk verband. We kunnen veronderstellen dat *maaltand* vroeger een gebied bezette tusschen *hoofdtand* ten noorden en westen, *kaaktand* ten zuiden en *baktand* ten oosten, doch door den opmarsch van *kaaktand* en *baktand* werd voortge-

(1) Het verdient hier vermelding, dat vooral uit de Kempen lijsten toekwamen, die voor *baktand* niets opgaven. Van de ingezonden brochures A-M gaven er 32 niets op : hiervan kwamen er 13 uit de Kempen. Voor de lijst n° 1 zijn deze getallen : 15 en 6.

stuwde en verpletterde. Ook in het oostelijk gedeelte van Zuid-Nederland kan *maaltand* vroeger meer verspreid geweest zijn. We hebben verondersteld dat *baktand* in de Kempen in onbruik geraakte en vervangen werd door *dubbele tand*. Was het echter misschien niet *maaltand* dat hier de plaats moest ruimen voor *dubbele tand*?

Dit zijn echter slechts gewaagde veronderstellingen. Immers we moeten er op wijzen dat *maaltand* uit de school kan komen. Niet alleen hebben we hiermee rekening te houden waar het de opgaven van onze correspondenten betreft, doch eveneens waar KIL. opgeeft *maaltand*, dens molaris, laat de identiteit van de Latijnsche en de Nederl. benaming, — een vertaling! — de mogelijkheid bestaan dat het hier meer een « geleerd » woord gold. Het is dus niet zeker dat *maaltand* ooit een door het volk veel gebruikte naam geweest is, als *baktand* en *kaaktand*!

* * *

Het is nog te vroeg om algemeene besluiten te trekken uit het zevental der door de Zuidnederl. dialectcentrale reeds gepubliceerde woordkaarten, doch het valt toch reeds op, — vgl. de *kaan* (IV) en het *O. L. H. bestje* (V), — dat wij dikwijls een trek der woorden van het oosten naar het westen vaststellen.

Leuven, Juni 1931.

De Bak- of Maaltand in de Zuidnederlandsche Dialecten.

